

Azonosság vagy különbözőség

Fiatalok nemzeti identitása és előítéletessége négy városban

MURÁNYI ISTVÁN

Debreceni Egyetem, Szociológia és Szociálpolitika Tanszék

A közelmúltban több kutatás is foglalkozott a fiatalok nemzeti identitásának és csoportközi előítéletességének leírásával, valamint a köztük fennálló kapcsolat empirikus igazolásával. A nemzeti identitás és az előítéletesség tipikusan létező típusai közötti korreláció és/vagy ok-okozati modell részletes, valamilyen szociokulturális jellemző alapján történő komplex vizsgálatára gyakorlatilag nem találunk példát a hazai szakirodalomban. Ezért – felhasználva az azonos koncepciót és operacionalizálást követő „Iskola és Társadalom 2017” kutatássorozat adatfelvételét – négy olyan városban (Budapest, Debrecen, Pécs és Győr) vizsgáltuk az identitás és előítéletesség kapcsolatát, amelyek feltehetően eltérő állampolgári szocializációs feltételeket jelentenek a fiataloknak. A település és az egyéni sajátosságok leírása és hatása nélkül a városok középiskolás fiataljait jellemző nemzet- és állampolgár-fogalmi konstrukció, valamint az etnikai/nemzeti kisebbségekhez és nemzetekhez kapcsolódó viszony bemutatására és területi eltéréseire koncentrálnak. Az elemzés következtetéseit egy olyan analízis során kívánjuk felhasználni, amely figyelembe veszi a vizsgált fiatalok szocializáció szempontjából releváns individuális és a városok kontextuális jellemzőit is.

Kulcsszavak: fiatalok, szocializáció, nemzeti identitás, előítéletesség, lakóhely

Several researches have been devoted to describing the national identity and inter-group prejudicial attitudes of young people recently, as well as to the empirical justification of the relationship between them. In the domestic scientific literature we cannot find examples for a detailed and complex examination of the correlation between the existing types of national identity and prejudice or of their causality model based on some kind of socio-cultural attribute. So, using the 2017 datasurvey of the School and Society chain of researches that follows an identical concept and operationalization, we examined the relationship between identity and prejudicial attitudes in four such differing cities (Budapest, Debrecen, Pécs és Győr) where young people are supposedly surrounded socializational conditions of citizenship of differing character. We focus on the nation and citizen concept construction characterizing the secondary school-age youth of these cities not describing or taking into account the individual characteristics or the settlements as well

---

Levelező szerző: Murányi István, Debreceni Egyetem, BTK Szociológia és Szociálpolitika Tanszék,
4032 Debrecen, Egyetem tér 1. E-mail: muranyi.istvan@arts.unideb.hu

as on the presentation of the relationship towards etnical/national minorities and nations together with their territorial differences. The conclusions of the analysis are to be used in an analysis that takes into account the individual characteristics of the young people surveyed in terms of socialization as well as the contextual characteristics of the cities.

Keywords: youth, young people, socialization, national identity, prejudicial attitudes, settlements

A korábbi *Iskola és társadalom*, valamint más kutatások egyaránt szoros kapcsolatot jeleztek a fiatalok nemzeti identitása és csoportközi előítéletessége között. A kilencvenes években készült kutatások összegzése (Murányi 2006) során már hangsúlyoztuk a *nemzeti identitás és előítéletesség sajátos átfedésének* problémáját és veszélyeit: konfliktusos társadalompolitikai közegben a bizonytalan nemzettudat olyan politikai akarattá transzformálódhat, amely fenyegeti a társadalmi együttműködésre való képességet, és intoleráns lehet azokkal szemben, akik nem a kreált nemzeti célokban megfogalmazott értékrendet képviselik (Deutsch 1966). Ez különösen érvényesül a migránsokra mint kisebbségekre vonatkozó kutatásokra (Csepeli–Örkény 2017; Simonovits–Szalai 2013; Sik 2012a, 2012b; Sik–Szeitl 2016; Sik–Szalai 2016).

A két témakörre vonatkozó, a felnőttek körében készült, meglehetősen gazdag hazai empirikus kutatások közül csak elvétve fordul elő a kapcsolat leírása és/vagy elemzése. Az egyik releváns – és kutatási eredményekkel igazolt – érvelés a saját csoporttól elkülönült idegennel szembeni intolerancia megnyilvánulásának terepe „...a nemzet, a nemzetben való gondolkodás, illetve a nemzethez való tartozás bonyolult kollektív és egyéni érzésvilága” (Csepeli–Örkény 2017: 74). Szintén kuriózumnak tekinthetjük azt a megközelítést, amely szerint a nemzeti identitás kialakulása az egymással kölcsönös kapcsolatban összefonódó politikai és állampolgári szocializáció része. Ennek is köszönhető, hogy a nemzeti identitás nem független a demokratikus politikai rendszerek sajátos (autonóm, szabad döntést és a kisebbségek védelmét preferáló) állampolgáreszményétől (Szabó 2009).

Tanulmányunkban a négy város középiskolás fiataljait jellemző nemzet- és állampolgár-fogalmi konstrukció, valamint az etnikai/nemzeti kisebbségekhez és nemzetekhez kapcsolódó viszony bemutatására és területi eltéréseire koncentrálnak. Kétségtelen, hogy a fiatal korcsoportokra és a felnőttekre vonatkozó kutatások eredményeinek együttes tárgyalása izgalmas vállalkozásnak tűnik, de az eltérő konceptualizálás és operacionalizálás akadályait szinte lehetetlen áthidalni. A másik „minimalista” jellemző: a nemzeti identitás és az előítéletesség közötti, korábban viszonylag kevésbé tárgyalt kapcsolatot – a min-tának köszönhetően – városi szinten elemizzük. Ez azt is jelenti, hogy a politikai szocializációs ágensekre vonatkozó részletes és nagyszámú változók felhasználása hasznos lehet egy másik kutatási stratégiára épülő vizsgálat számára.

A kutatás koncepciója szerint a fiatalok politikai szocializációjának a mikroszinten (család, iskola, ifjúsági szervezetek) történő megismerése a szűkebb (lakóhely) és a tágabb (megye/régió) környezethez kapcsolódik. Mindez abból a szempontból fontos, hogy a jól megválasztott helyszín adatai jobban reprezentálják az országon belüli jellegzetességeket, mint a nemzeti szintű átlagolt adatok. Mivel a fiatalok politikai szocializációját meghatározó tényezők (nyilván) országon belül is sokfélék lehetnek, ezért a kutatási helyek kiválasztásához nem közös kritériumokat, hanem olyan, a szocializációs jellemzőket jól

leképező helyi tényezőket (lakóhely típusa) jelölhetünk ki, amelyek összefügghetnek a politikai szocializációhoz kapcsolódó attitűdökkel (Pollock–Hilary 2012).

A tanulmányban elemzett kutatás szervezője és koordinálója Csákó Mihály volt, aki az ELTE TátK szemináriumainak keretében 1990 óta négy évenként végez adatfelvételt budapesti hetedik osztályosok körében. Néhány egyetem és kutatóintézet közötti együttműködésnek köszönhetően a fővárosi kutatások országos vizsgálatokká bővültek (2005, 2008, 2010). A politikai szocializációs jellemzők feltárására vállalkozó, 2017-ben újból megismételt, egyetemi hallgatók közreműködésével lebonyolított survey kutatás kérdőívének egy része megegyezett a korábbi vizsgálatokkal, ezért több témakörben is lehetséges a kutatási eredmények összehasonlítása.¹

Feltételezésünk szerint az ország eltérő gazdasági-társadalmi fejlettségű régiójában található négy városban tanuló fiatalokat eltérő szocializációs jellemzők és életkörülmények, nemzeti identitás konstrukciók, valamint a különböző kisebbségekkel szembeni előítéletes vélt vagy valós tapasztalatok jellemzik. *Az adatfelvétel helyszínekre korlátozott elemzését, a vizsgálat alanyainak releváns szociokulturális, valamint szocializációs változók mentén történő leíró és/vagy kauzális elemzésének hiányát csak részben magyarázzák a terjedelmi korlátok.* A kutatás kérdőívében szereplő – és így felhasználható – változók alapján lehetséges olyan többváltozós modellek konstruálása, amely alapos konceptualizálást igényel. A települések különböző jellemzőinek (pl. gazdasági-társadalmi eltérések, történelmi hagyományok vagy nemzeti-etnikai kisebbségek lakossági aránya), a városok iskoláinak (pl. iskolatípus, évfolyam mint lényeges szocializációs színtereknek) a hatása csak kidolgozott kontextuális modellel jellemezhető. *Mindezek miatt a városok fiataljainak differenciálatlan, de a későbbiekben felhasználható elemzésére vállalkozunk.* A vizsgálati eredmények ismertetése előtt fontosnak tartjuk a relevánsnak tekinthető fogalomértelmezésekre és előzetes kutatási eredményekre történő hivatkozást – természetesen a teljesség igénye nélkül.

Nemzeti identitás: indikátorok és típusok

A nemzeti identitás fogalmának és kutatásának leírása során a *nemzetfogalom szociológiai értelmezését, típusait, kritériumait és a hovatartozási típusokat* tárgyaljuk.

A nemzeti identitás történeti-szociológiai kutatásának *elméleti alapja a polgári nemzet és etnikai nemzet megkülönböztetés.* A két nemzetszemlélet a maga konkrétságában csak ideáltípusként létezik, adott megjelenésükben szétválasztásuk lehetetlen (Szűcs 1974; 1981), azonban a főbb különbségek megfogalmazhatók.

A nemzeti identitás mint kollektív identitás a politikai/állampolgári szocializációban alakul ki. A két szocializációs folyamat (politikai, illetve állampolgári) egymást feltételezi, mivel a politikai keretekben létező társadalomban formálódik az állampolgári identitás, melynek kompetenciáit meghatározza a politikai kultúra és annak intézményi sajátosságai (Szabó 2009).

A nemzeti identitás mérése során a fiatalok magyarságfogalmának konstruálására és az európai nemzetfejlődés két koncepciójához kapcsolódó államnemzeti-kultúrnemzeti

¹ A kutatás négy város (Budapest, Debrecen, Győr, Pécs) középfokú iskoláinak 9. és 11. osztályos tanulóinak $N = 2798$ fős, település, iskolatípus, évfolyam és nem dimenziók mentén súlyozott mintán zajlott. A települések alapján képzett alminták elemszáma a következő: Budapest: $N = 1070$ fő; Debrecen: 822 fő; Győr: 541 fő; Pécs: 365 fő.

kritériumok megítélének mérésére koncentrálnak.² A kettős tartalmi logikát követő operacionalizálás további kritériumok³ megítélésével is kiegészülhet (Szabó–Örkény 1998; Murányi 2006).

A hazai kérdőíves kutatások többsége annak feltárására vállalkozott, hogy a kérdéseket milyen kritériumok alapján határozták meg a magyarság fogalmát (a magyarsághoz mint a legtágabb hovatarozási csoporthoz tartozás feltételeinek preferálása), illetve milyen csoportokat sorolnak a nemzet fogalmába. A fiatalok nemzetfogalmának vizsgálata a magyar nemzetnek mint a magyar állampolgárok közösségének és a határoktól független, a nyelvi-etnikai összetartozáson alapuló nemzetnek a koncepciójára.⁴

A nemzeti identitás kutatása

A kilencvenes éveket jellemző ifjúságkutatások eredményei szerint a magyar anyanyelv kitüntetett szerepét több vizsgálat is megerősítette, míg az állampolgárság kevésbé szükséges feltételnek bizonyult. Az egyik nagymintás kutatásban a középiskolások számára az anyanyelv mellett a szülő származása a leginkább szükséges kritérium, de a kultúrnemzeti koncepció nem kizárólagos, mivel az állampolgárság feltételt támogatók aránya is jelentős. A többi feltétel szükségességének (fontosságának) hangsúlyozásával leginkább a fiatalok magyarságfogalmában kitüntetett szerepet játszó anyanyelv kapcsolódik össze. (Az egyéb feltételeket szükségesnek, illetve fontosnak minősítők a legnagyobb arányban az anyanyelvet is feltételként jelölték meg, illetve tartották fontosnak.) Több eredmény is megerősíti, hogy a feltételek közül a magyarság vállalása független leginkább a többi kritériumtól: a korrelációs kapcsolatok erőssége ebben az esetben a legkisebb, illetve az önbesorolást szükségesnek (fontosnak) minősítők a legkisebb arányban tartják elengedhetetlennek a magyarság további feltételeit. A kultúrnemzeti magyarságfelfogás zártságára utal, hogy legnagyobb arányban is a legkevesbé szükségesnek tartott területi kritériumhoz ragaszkodásnál figyelhető meg a többi feltétel elvárása (Murányi 2006).

A kutatásunk kérdőívében szereplő négy jellemző (származás, hazaszeretet, nemzeti érzés/magyarságtudat, hagyományok tisztelete) közül három gyakorlatilag azonos mértékben fontos⁵ a válaszadó fiataloknak, míg az erősen kultúrnemzeti feltétel (származás) jelentősen kevésbé.⁶ A négy változóval elvégzett faktorelemzés illeszkedése nem volt

² Az egyik csoportot az egyén által elvileg szabadon megválasztható és megváltoztatható (állampolgárság, önmeghatározás, az ország területén élés) szempontok, a másikat az adottságok, akarattól független kritériumok (anyanyelv, származás, szülőföld) alkotják.

³ Például: Ismerje és szeresse a magyar kultúrát; Szeresse a piros-fehér-zöld zászlót; Képes legyen meghalni Magyarorszáért.

⁴ Az operacionalizálás során a magyar nemzethez sorolás/tartozás megítélése legtöbbször a következő csoportokra vonatkozik: 1. szomszéd országokban élő magyarok; 2. nyugaton élő magyarok; 3. hazai nemzeti és etnikai kisebbségek (pl. zsidók, cigányok, németek, románok, szlovákok); 4. idegenek, migránsok.

⁵ „Mennyire fontosak számodra?” 4 fokozatú skála (1: egyáltalán nem; 4: nagyon fontos) átlagok: hazaszeretet: 2,89; nemzeti érzés, magyarságtudat: 2,66; hagyományok tisztelete: 2,62; származás: 1,82.

⁶ A származás mint a nemzethez tartozás kritériuma más kutatásokban is kevésbé meghatározó. A 2012-ben lebonyolított Myplace vizsgálatban a szociokulturális és gazdasági szempontok alapján lényegesen eltérő két város (Sopron és Ózd) 15–29 éves fiataljai leginkább a magyar nyelvet és a törvények tiszteletét, majd a születést, végül a származást (az egyik szülő magyar legyen) sorolták meghatározó feltételnek. Tanulmányunkban többször hivatkozunk a populizmus és radikalizmus kapcsolatát politikai szocializációs fogalmi keretben, komplex módszertani eszközökkel (survey, kvalitatív interjú, etnográfiai esettanulmány) vizsgáló nemzetközi kutatás (Myplace, <http://www.fp7-myplace.eu/>) adataira.

megfelelő, ezért a nemzethez való viszony erősségét is kifejező főkomponens kialakítása bizonyult megfelelőnek (1. melléklet).

Állampolgárság-magyarság kritériumok

Az elmúlt évtized országos mintákon végzett kutatásai során a tizenévesek magyarságértelmezése gyakorlatilag azonos hovatarozási kritériumok megítélése alapján történt. A kérdőíves vizsgálatok eredményeinek közös jellemzője, hogy – a felnőtt magyarságértelmezésektől eltérően – az önmeghatározás csak az anyanyelv és az állampolgárság után szerepelt a fontossági rangsorban. A magyar hovatarozás szempontjainak rangsorolásánál a tizenévesek inkább a kultúrnemzeti kritériumokat tekintették fontosnak, ugyanakkor a származási-nyelvi feltételek nem különültek el az államnemzeti szempontoktól. Az inkonzisztens logikát a magyarság vállalása, vagyis az önmeghatározás elsődleges preferálása oldotta fel (Szabó–Murányi 1993).

Kutatásunk kérdőívében a magyar állampolgárság kritériumait tartalmazó tíz állítás megítélése szerepelt. A tíz változó bevonásával elvégzett faktorelemzés nem illeszkedett megfelelően, ezért a változók tartalmi csoportosítása után négy főkomponenst képeztünk. A képzett indexek statisztikai szempontból megfelelőek, interpretálásuk sem problémás. (A helyes tartalmi csoportosítást a főkomponensek struktúráját jellemző közel azonos faktorsúlyok és kommunalítások, valamint a viszonylag magas magyarázott varianciarányadok igazolják.)

Az első állampolgárfogalom-típust alkotó kijelentéseket (Jogi-politikai főkomponens⁷) leginkább a törvények betartását és választói kötelességét teljesítő állampolgár preferálása jellemzi, mely a demokrácia iránti elkötelezettséggel párosul.⁸

Egy korábbi nagymintás kutatás (Myplace) során hasonló eredményeket kaptunk, mivel a vizsgált ózdi és soproni fiatalok körében – a magyar nyelvet követően – szintén az ország politikai intézményeinek és törvényeinek tisztelete volt a leginkább fontos jellemző.

A Myplace vizsgálat abból a szempontból is figyelemre méltó, hogy az ifjúság körében végzett hazai kutatások közül talán ennek a kutatásnak volt számottevően tárgya az idegenek különböző szempontú megítélése, illetve a xenofób attitűdök vizsgálata. A soproni és ózdi fiatalok leginkább az EU-tagság preferálására vonatkozó kijelentéssel („Az európai uniós tagság nagyon hasznos az ország számára”), míg legkevésbé a szabad földvásárlás lehetőségével („Nem szabad engedni, hogy a külföldiek földet vásároljanak Magyarországon”) értenek egyet.⁹ A vallási vagy más jellemző alapján bevándorlónak tekinthető

⁷ A főkomponens jellemzőit a 2. melléklet tartalmazza.

⁸ „Szerinted mennyire várható el egy magyar állampolgártól?” 4 fokozatú skála (1: egyáltalán nem; 4: feltétlenül) átlagok: 1. tartsa be az ország törvényeit: 3,32; vegyen részt a választásokon: 2,65; 2. legyen elkötelezett híve a demokráciának: 2,40.

⁹ A köztes kijelentések elutasításának csökkenő sorrendje: 1. Magyarországnak korlátoznia kellene a külföldi termékek behozatalát a nemzetgazdaság védelme érdekében. 2. Magyarországnak a saját érdekeinek megfelelően kell cselekednie, még akkor is, ha emiatt konfliktusok származnak más nemzetekkel. 3. A külföldi filmek, zene és könyvek jelentősen gazdagítják a magyar kultúrát.

kisebbségek elutasítását – különösen az észak-keleti iparvárosban – egyértelműen tükrözik az eredmények.¹⁰

A második állampolgár-értelmezésben (*Egalitáriánus-kisebbségi főkomponens*¹¹) az emberek közötti egyenlőség a karitatív cselekvéssel és a kisebbségekre vonatkozó jogok megbecsülésével érvényesül.¹²

A harmadik állampolgár-fogalmi konstrukció (*Mártír-szimbolikus főkomponens*¹³) egyrészt az önfeláldozás lehetőségének vállalását, másrészt a szimbolikus reprezentációk és a kulturális sajátosságok iránti pozitív érzelmi viszonyt tartalmazza.¹⁴

Az előítéletesség jellemzői

Következőkben a csoportközi előítéletesség lehetséges meghatározását, értelmezésének és mérésének típusait, valamint az ifjúsági korcsoportokban jellemző sajátosságait tárgyaljuk.

Az ifjúságra vonatkozó kutatások során – kimondva vagy kimondatlanul – a csoportok közötti előítélet értelmezése leginkább csoportkapcsolatok során kialakuló, egyén vagy csoport által jellegzetesen támogatott vagy ellenzett ítélekezéshöz kapcsolódik (*Tajfel 1981*). A különböző kifejezések (előítéletes beállítódás, előítéletes gondolkodás, diszkriminatív magatartás, előítéletes attitűd, intolerancia, kirekesztő szemlélet) ugyanannak a jelenségnek eltérő leírása, de lényegében azonos kategorizációja.

A fentieknek megfelelően az előítéletes gondolkodás operacionalizálása során indikátornak a többség-kisebbség reláción alapuló, a másság etnikai, nemzeti, deviáns és idegen külcsoportokra vonatkozó negatív ítéleteinek komplex mutatóját tekintik. A hazai ifjúsági kutatások szinte mindegyikében megtalálhatjuk a cigányellenesség és az antiszemitizmus célcsoportjait. A nemzeti és etnikai másság további reprezentánsai (bevándorlók, hazai kisebbségek) mellett a rendszerváltozást követő időszak hétköznapi és nyilvános diskurzusaiban olyan kisebbségi csoportok iránt is megjelent a nyílt intolerancia, amelyek a többségi társadalomtól magatartásban és/vagy megjelenésben eltérő normákat (homoszexuálisok, deviánsok, fogyatékosok) képviselnek. Szabó Ildikó és Örkény Antal jóvoltából meg lehetőségen részletes ismereteink vannak arról, hogy a fiatalok milyen csoportokat tartanak kisebbségeknek, milyen kategorizációs sémák alapján szerkesztik a mindennapokat jellemző többség-kisebbség percepciót (*Szabó–Örkény 1996*).

A felnőttekre vonatkozó csoportközi előítéletességtől sok tekintetben megegyező és eltérő idegenellenességnek sajátos specifikuma, hogy a „...szociológiai kutatás általában a migráns csoportokkal szembeni attitűddel azonosítja az idegenellenesség jelenségét...”

¹⁰ Az egyetértők aránya: A muzulmánok szerepe pozitív a társadalomban (Sopron: 36 százalék, Ózd: 31 százalék); A bevándorlóknak biztosítani kell ugyanazokat a magyaroknak járó jogokat és ellátásokat – egészségügyi, oktatási, lakhatás (Sopron: 56 százalék, Ózd: 42 százalék); Helyes, ha gyanakvóak vagyunk a muszlimokkal szemben (Sopron: 36 százalék, Ózd: 40 százalék); A bevándorlók jelentősen gazdagítják a magyar kultúra sokszínűségét (Sopron: 23 százalék, Ózd: 37 százalék).

¹¹ A főkomponens jellemzőit a 3. melléklet tartalmazza.

¹² „Szerinted mennyire várható el egy magyar állampolgártól?” 4 fokozatú skála (1: egyáltalán nem; 4: feltétlenül) átlagok: 1. legyen meggyőződve arról, hogy minden ember egyenlő: 2,98; segítse a rászorulókat: 2,62; 2. tartsa tiszteletben a kisebbségek jogait: 2,77.

¹³ A főkomponens jellemzőit a 4. melléklet tartalmazza.

¹⁴ „Szerinted mennyire várható el egy magyar állampolgártól?” 4 fokozatú skála (1: egyáltalán nem; 4: feltétlenül) átlagok: 1. szeresse a piros-fehér-zöld zászlót: 2,36; 2. képes legyen meghalni Magyarorszáért: 1,87; 3. ha kell, tudjon áldozatot hozni az orszáért: 2,24; 4. ismerje és szeresse a magyar kultúrát: 2,73.

(Csepeli–Örkény 2017: 77). Az idegenellenesség egyik lehetséges értelmezései közül a személyiség olyan jellemzőinek tekinti az idegenekkel szembeni attitűdöt, amely a következőkön alapul: félelem a másságtól, az idegenségtől, a más csoporttól. Egy 2008-ban végzett kutatás (GFE vizsgálat) során a bevándorlók mellett a másságot reprezentáló csoportokkal¹⁵ szembeni elutasításokat mérték. A nyolc európai országban végzett kutatás egyik következtetése szerint az előtételes attitűdök rendszerbe szerveződnek. „Joggal állíthatjuk, tehát, hogy legyen szó bármelyik kisebbségi csoportról, a velük szembeni elutasítás mögött elötűnik egy egységes gondolkodási séma, ami közös előtételes attitűddé áll össze, illetve fordítva, ami mozgatja a kisebbségekkel szembeni előítéleteket.” (Csepeli–Örkény 2017: 79). Az idegenellenesség magyarázatának alapja az olyan nézet, amely nem egyedül, hanem olyan meghatározott kognitív térben kreálja az elutasító érzést, amely a másság rigid elutasításán alapul.

A fiatalok etnikai identitásának jellemzőivel, illetve az intoleráns attitűdöket magyarázó különböző tényezők vizsgálatával több szociológiai és szociálpszichológiai empirikus kutatás foglalkozott (Fábián–Erős 1996; Szabó–Horváth–Marián 1996; Szabó–Örkény 1998; Ligeti 2003; Murányi 2010).

Az „Iskola és társadalom” vizsgálatokhoz kapcsolódó, 2008-ban lebonyolított nagymintás kutatásban (Csákó 2009; Csákó et al. 2010) a különböző nemzeti csoportokhoz, valamint a cigányokhoz és a zsidókhoz való viszonyulás vizsgálata egy elképzelt szobatárs-választás alapján történt.¹⁶ A szomszédsági viszonynál intimebb, a közvetlen érintkezést feltételező kiválasztás sorrendje az amerikaiak és a nyugat-európai nemzetek (németek, franciák) túlsúlyát mutatja a fiatalok (13 évesek) nemzeti preferenciájában. Jelentősen alacsonyabb a kínaiak és a svédek említése, míg a többi nemzet megnevezésének gyakorisága 10 százalék alatti volt. Az eltérő módszertan alapján végzett kutatásokkal szinkronban, a cigányok választása ritkán fordult elő, de más nemzeti csoportokkal összevetve a zsidókat is csak néhányan fogadták el szobatársnak.

Korábbi elemzések¹⁷ azt igazolták, hogy a fiatalok gondolkodásában a felsorolt csoportokhoz való viszonyt kifejező ellenszenv jól értelmezhető típusokba szerveződik. A leginkább kirekesztő első főkomponens (*xenofób*) olyan etnocentrikus viszonyulási típust képvisel, melyben legnagyobb súllyal a felsorolt idegen nemzeti csoportokkal szembeni ellenszenv a jellemző. A második típusban (*antideviáns*) a többségi társadalom számára egyértelműen (kábitószeresek, homoszexuálisok, bőrféjűek) vagy kevésbé nyíltan (hajléktalanok) deviánsnak minősített kisebbségi csoportokkal szembeni erős ellenszenv a zsidók és a feketék iránti elutasító véleményekkel kapcsolódik össze. A harmadik viszonyulási típus (*apolitikus*) logikája elsősorban a szélsőséges politikai csoportok, valamint – jelentősen kisebb mértékben – a bőrféjűek, cigányok és a nemzeti csoportok iránti együttes érzelmi elutasításon alapul. A feketékre vonatkozó negatív faktorsúly arra utal, hogy a (szélsőséges) politikai szempontok szerinti másság iránti ellenszenv nem párosul a bőrszín miatt történő érzelmi kirekesztéssel. A negyedik típus (*skinhead*) a skinhead ideológiával rokon olyan attitűdöt reprezentál, amelyben az erős cigányellenesség a bőrféjűek iránti rokonszennvel kapcsolódik össze (Murányi 2006).

¹⁵ bevándorlók, muszlim vallásúak, feketék, zsidók, hajléktalanok, fogyatékkal élők

¹⁶ A kérdőívben szereplő kérdés: „Képzeld el, hogy nemzetközi táborban nyaralsz, és kiválaszthatod azt a három gyereket, akivel egy szobában leszel két hétre. Kiket választanál a következő listáról?”

¹⁷ A TÁRKI kutatása 1997-ben készült két kisváros (Sopron és Salgótarján) N = 400 fős, a 16-17 éveseket reprezentáló mintán.

A közelmúltban végzett „Családi politikai szocializáció” (OTKA K78579) kutatásnak fő célkitűzése a családi politikai szocializációs folyamatok, ezen belül a fiatalok demokráciaértelmezése, a nemzeti és etnikai csoportokhoz való viszonya és a családi nevelési stratégiák komplex leírása volt. A kutatás kérdőívében csak a nemzeti/etnikai másság alapján elkülönült külsoportok szerepeltek. A kisebbségi csoportokhoz való viszonyulás operacionalizálása során – hasonlóan több nagymintás korábbi ifjúságkutatáshoz (Szabó–Örkény 1996, 1998) és az „Iskola és társadalom 2008” vizsgálathoz – a személyközi távolságtartás módszerével mért előítéletesség az iskolai padtárs szerep megítélésre vonatkozott. A 2008-ban mért eredményekhez hasonlóan az utolsó éves középiskolások 2010-ben is leginkább a cigányok és a románok, legkevésbé az erdélyi magyarok és a finnek (és az amerikaiak) közelségét utasítják el (Murányi 2012).

Egy 2012–2013-as projekt résztvevőinek előítéletességét a társadalmi távolságtartás módszerével mért eredményei szerint – szinkronban a korábbi vizsgálatokkal – 2012-ben is legkevésbé a cigányokat és a romániai románokat, míg leginkább a németeket és az amerikaiakat fogadják el.¹⁸

Kutatásunkban a kisebbségekre vonatkozó négy pozitív állítás közül a másság elfogadása leginkább, míg a kisebbségi jogok érvényesülése legkevésbé jellemzi a fiatalokat. A rasszizmusellenességet és a kisebbségek védelmét átlagosan ugyanazon mértékben tartják fontosnak.¹⁹ A négy faktorsúly és kommunalitás közötti eltérések nem jelentősek, de a kisebbségek védelme mindkét esetben azt jelzi, hogy a főkomponens struktúrájában ennek a kijelentésnek van némileg jelentősebb szerepe (5. melléklet).

A kutatás során a különböző nemzeti és etnikai csoportokhoz való viszonyulás vizsgálata egy elképzelt padtársválasztás alapján történt. Figyelembe véve a 10 százalékos elutasítási határt, a szomszédsági viszonytól intímabb, a közvetlen érintkezést feltételező kiválasztás sorrendje a nagyobb európai nemzetek (németek, oroszok) mellett a tradicionálisan kedvelt nemzetek (horvát, finn) és az erdélyi magyarok túlsúlyát²⁰ mutatja a fiatalok nemzeti preferenciájában (Inkább támogatott csoportok főkomponens²¹). A másik főkomponensben²² szereplő nemzeti csoportok pozitív elfogadása jelentősen alacsonyabb mértékű, a fiatalok 10 százaléknál magasabb volt a „zavarna” megnevezések gyakorisága.²³ Ennek megfelelően a képzett főkomponens elnevezése: Inkább elutasított csoportok.

Az eltérő módszertan alapján végzett kutatásokkal szinkronban, leggyakrabban a cigányok elutasítása fordult elő, de más nemzeti csoportokkal összevetve az arabokat, románokat és a zsidókat is csak néhányan fogadták el padtársnak.

¹⁸ Hatásvizsgálat – ColourSchool Program – 2012/2013, EIA/2012/1.2.2. projekt: filmes beavató program a bevándorlásról. A kutatás mintája: N = 500 fős, 9-10. osztály „Mit szólnál hozzá, ha padtársad ... lenne?” „nem zavarna” arányok: amerikai 40,9%, holland 56,9%, romániai magyar 60,9%, német 56,9%, kurd 27,4%, török 54,5%, cigány 20,6%, romániai román 27,8%. Forrás: https://ajgm.mozanaplo.hu/_tiny-mce_uploads/bp_arany/files/colourschool_hatastanulmany.pdf [Letöltve: 2017. 10. 09.]

¹⁹ „Mennyire fontosak számodra?” (4 fokozatú skála 1: egyáltalán nem; 4: nagyon fontos) átlagok: másság elfogadása: 2,96; rasszizmusellenesség: 2,54; kisebbségek védelme: 2,54; kisebbségi jogok érvényesülése: 2,24.

²⁰ Padtársként zavarna válaszok aránya: orosz: 10; német 6; horvát: 5; finn: 5; erdélyi magyar: 4.

²¹ A főkomponens jellemzőit a 6. melléklet tartalmazza.

²² A főkomponens jellemzőit a 7. melléklet tartalmazza.

²³ „Mit szólnál hozzá, ha padtársad a következő csoportok tagja lenne?” zavarna válaszok aránya: cigány: 36; román: 26; arab: 25; zsidó: 20; kínai: 15; kongói: 14; szlovák: 12; szerb: 11.

Eredmények

Az elemzések (8–14. melléklet) során a varianciaelemzés mellett a többszörös összehasonlításra alkalmas *Post Hoc* tesztet is használtuk (One-way ANOVA, Post hoc Tukey's-b). A *Post Hoc* teszt eredmény táblázatában minden lehetséges párosítás szerepel. Egy csoportba tartoznak azok a csoportátlagok, amelyek között nincs jelentős (szignifikáns) eltérés. A teszt azt is megmutatja, hogy melyek azok a változók, amelyek több változóval is azonos csoportba tartoznak. Az általunk használt Tukey's b-teszt az egyik legszigorúbb teszt és háromnál több csoportra is alkalmazható.

Az eredmények szerint a *debreceni tanulók állampolgárság-értelmezése* – viszonyítva a három másik városhoz – *jogi és politikai kritériumokra, valamint egyfajta hősiesség érzelmi és szimbolikus reprezentációkra* épül, ugyanakkor elutasítják az azonos állampolgári jogokkal bíró kisebbségek elfogadását. Nem meglepő, hogy ehhez a funkcionálisan is zárt állampolgár preferálásához a *másság és nemzeti kisebbségek elutasítása, valamint a nemzetet hagyomány, származás és érzelmi elkötelezettség kritériumok alapján értelmező felfogás* párosul. Ennek a modernizáció szempontjából megkésett nemzetfejlődésnek egyik sajátossága a debreceni fiataloknál is megfigyelhető, mivel elutasítják a kisebbségeket és a kevésbé vagy inkább rokonszenves nemzeteket.

A *budapesti tanulók állampolgár-értelmezése* lényegében inverze a *debreceni fiataloké*nek. A *jogi-politikai kritériumok támogatása* Budapesten a legkevésbé jellemző, de az *önfeláldozást és szimbolikus értékeket* szintén kevésbé támogatják. A budapesti fiatalok számára az állampolgároktól elvárható az *egyenlőség és a kisebbségek iránti nyitottság*, de nem szükséges a heroikus-reprezentatív azonosulás. Ennek megfelelően a kelet-európai nemzetfejlődés során kialakult *kultúr-nemzet jellemzőket sem tartják a nemzet kritériumainak*. Az állam-nemzet felfogással azonosuló fővárosi fiatalok nyitottak a kisebbségek irányában, és elutasítják a rasszizmust, pozitívan viszonyulnak a különböző nemzetekhez.

A *pécsi és a győri fiatalok* több esetben is eltérően ítélik meg az állampolgárok jellemzőinek típusait. A *jogi és politikai kritériumok támogatása* a győriek esetében a debreceniekkel, a pécsiek esetében a budapesti tanulókéval azonos (nem szignifikáns az átlagok eltérése). Az *egyenlőség és kisebbségek védelmére épülő értelmezés inkább jellemzi a győrieket*, mint a pécsi fiatalokat, de egyik esetben sem térnek el a debreceniek és a budapestiek átlagától. A harmadik állampolgár konstrukció (*mártír-szimbolikus*) azonos súllyal határozza meg a két város fiataljai állampolgár-fogalmának értelmezését, mindkét esetben a budapestiekkel azonos mértékben. Az *azonosság a nemzet konstrukció támogatásában is megnyilvánul*: mindkét városban a debreceni fiataloknál kevésbé, míg a budapestieknél nagyobb mértékben jellemző a származásra és tradícióra épülő nemzetértelmezés. A *másság és a kisebbségek elutasítása* nagymértékben a pécsiekre, míg az *elfogadás a győriekre* jellemző. A nemzetekhez való viszonyt mindkét városban az intolerancia jellemzi, mivel elutasítják a *padtárs szerep* alapján képzett mindkét nemzeti/etnikai csoportot.

Az eredmények eddigi összegzésének tekinthető, hogy az elemzés során felhasznált főkomponensek (*nemzet/állampolgár/intolerancia*) bevonásával *másodlagos faktoranalízist végeztünk*.

1. táblázat: A faktoranalízis alapján elkülönült három faktor/faktorsúlyok²⁴
(Maximum likelihood módszer, Varimax rotálás)

	Önfeláldozó nemzet	Diszkriminált kisebbség	Egyenrangú kisebbség
Mártír-szimbolikus állampolgár	0,975	0,069	0,059
Kultúrnemzet konstrukció	0,561	0,080	-0,015
Jogi-politikai állampolgár	0,444	-0,035	0,350
Inkább támogatott nemzeti/etnikai csoportok	0,159	0,962	-0,220
Inkább elutasított nemzeti/etnikai csoportok	-0,002	0,650	-0,93
Egalitáriánus-kisebbségi állampolgár	0,196	-0,096	0,955
Kisebbségvédelem	-0,073	-0,311	0,534
Variancia százalékban	25,03	25,36	12,13

A jól elkülönült három faktor elnevezése során elsősorban a magas faktorsúlyokat vettük figyelembe. Ennek megfelelően az első faktorban (*Önfeláldozó nemzeti csoport*) két állampolgártípus (Mártír-szimbolikus, Jogi-politikai), valamint a Kultúrnemzeti hős típus szignifikánsan elkülönülve csak a debreceni diákokat jellemzi. A második faktort (*Diszkriminált kisebbség*) erőteljesen a nemzeti és etnikai csoportok elutasítása határozza meg. Ezt a diszkriminációt csak a budapesti fiatalok utasítják el, míg a másik három város fiataljait az elfogadás jellemzi. A harmadik faktorban (*Egyenrangú kisebbség*) a kisebbségvédelem olyan állampolgár-felfogással párosul, amely a kisebbségek egyenlőségét és jogainak elismerését tartalmazza.

Az egyutas varianciaanalízis és Post Hoc teszt (Tukey 's-b) eredménye a következő:

2. táblázat: Önfeláldozó nemzet score átlagok (F: 17,76, Sig.: 0,000)

	1	2
Budapest	-0,0815	
Pécs	0,0511	
Győr	0,0741	
Debrecen		0,3243

3. táblázat: Diszkriminált kisebbség score átlagok (F: 12,86, Sig.: 0,000)

	1	2
Budapest	-0,0813	
Debrecen		0,1339
Győr		0,1859
Pécs		0,2364

²⁴ Kommunalitás: Kultúrnemzet konstrukció: 0,321; Jogi-politikai állampolgár: 0,321; Egalitáriánus-kisebbségi állampolgár: 0,960; Mártír-szimbolikus állampolgár: 0,959; Kisebbségvédelem: 0,388; Inkább támogatott nemzeti/etnikai csoportok: 0,999; Inkább elutasított nemzeti/etnikai csoportok: 0,431.

4. táblázat: Egyenrangú kisebbség score átlagok (F: 3,85, Sig.: 0,000)

	1	2
Pécs	-0,1205	
Debrecen	-0,0983	
Budapest	0,1628	0,1628
Győr		0,1303

A nemzeti orientáció és az állampolgári értelmezések együttes mutatóival (faktoraival) elvégzett elemzés eredményei illeszkednek a korábbi következtetéseinkhez: *a zárt és múltorientált nemzeti és az ezzel összefonódó szimbólumokra, valamint jogi és politikai kritériumokra épülő állampolgár-elképzelés csak a debreceni fiatalok sajátja – szignifikánsan elkülönülve a másik három városban élő fiatalok csoportjától. A budapesti tanulókra sem a nemzeti/etnikai csoportok elutasítása, sem a kisebbségek egyenrangúságának megkérdőjelezése nem jellemző. Az állampolgári és nemzeti konstrukciók preferálásában a győri és pécsi fiatalok csoportjában a debreceni tanulókhöz hasonló, de nem egyértelmű tendencia figyelhető meg.*²⁵

Az Egyenrangú kisebbség faktor score átlaga szignifikánsan eltér a győri és a pécsi fiatalok csoportjában és Győrben a kisebbségvédelem és állampolgári egyenlőség támogatása, míg Pécsen az elutasítása a jellemző viszonyulás.

Az elemzések alapján a nemzeti orientáció és állampolgárság együttes mutatója alapján azt mondhatjuk, hogy *a debreceni fiatalok a legkevésbé, a budapestiek a leginkább nyitottak a nemzeti/etnikai kisebbségi csoportok megítélésében és az ezzel szorosan összefüggő, modernizáció szempontjából eltérő nemzetértelmezési típusok támogatásában.* A másik két város fiataljait egyfajta „köztes” attitűdök jellemzik.

A települési szintre vonatkozó elemzések eredményének érvényessége nyilván korlátozott, hiszen hoszan sorolhatnánk azokat a lehetséges befolyásoló tényezőket, amelyek formáltak (formálhatták) a következtetéseinket. Mindezek miatt az adatbázis felhasználásának az adatfelvétel során megismert *individuális és a városokra is vonatkozó kontextuális változókat is szükséges bevonni az elemzésbe.* Ennek megfelelően *adott a következő feladat.*

IRODALOM

- CSÁKÓ M. (2009) Demokráciára nevelés az iskolában. In: Somlai P., Surányi B., Tardos R. & Vásárhelyi M. (szerk.) *Látás-viszonyok.* Budapest, Pallas. pp. 155–188.
- CSÁKÓ M., MURÁNYI I., SIK D. & SZABÓ I. (2010) A családi politikai szocializációról. Vizsgálati szempontok egy empirikus kutatáshoz. *Társadalomkutatás*, Vol. 28. No. 4. pp. 419–446.
- CSEPELI GY. & ÖRKÉNY A. (2017) *Nemzet és migráció. E-tankönyv.* Budapest, ELTE TáTK.
- DEUTSCH, K. (1966) *Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundations of Nationality.* Cambridge, Mass.

²⁵ Az Önfeláldozó nemzet típus score átlaga megegyezik a debreceni, győri és pécsi tanulók mintájában, azonban a debreceni fiatalok átlaga szignifikánsan eltérő.

- ERŐSS F. & FÁBIÁN Z. (1999) Az etnikai előítéletek kialakulásáról: tekintélyelvűség és szociális környezet. *Educatio*, Vol. 8. No. 2. pp. 233–247.
- LIGETI GY. (2003) *Gyűjtős. Iskola, demokrácia, civilizáció*. Budapest, Új Mandátum Kiadó.
- MURÁNYI I. (2006) *Identitás és előítélet*. Budapest, Új Mandátum Kiadó.
- MURÁNYI I. (2010) Tizenévesek előítéletessége és demokráciához való viszonya. *Új Ifjúsági Szemle*, Vol. XIII. No. 1. pp. 47–60.
- MURÁNYI I. (2012) Előítéltelesség és demokrácia-értelmezés a fiatalok körében. *Educatio*, Vol. 21. No. 2. pp. 259–271.
- POLLOCK, G. & PILKINGTON, H. (2012) *The MYPLACE Case Study Approach: A discussion Paper. 21st February*. http://www.fp7-myplace.eu/resources_general.php [Letöltve: 2017. 10. 17.]
- SÍK E. (válogatta és szerkesztette) (2012) *A migráció szociológiája 1. E-tankönyv*. Budapest, ELTE TáTK.
- SÍK E. (válogatta és szerkesztette) (2012) *A migráció szociológiája 2. E-tankönyv*. Budapest, ELTE TáTK.
- SÍK E. & SZEITL A. (2016) Migráció a mai Magyarországról. *Educatio*, Vol. 25. No. 4. pp. 546–557.
- SIMONOVITS B. & SZALAI B. (2013) Idegenellenesség és diszkrimináció a mai Magyarországon. Migráció a mai Magyarországon. *Magyar Tudomány*, Vol. 174. No. 3. pp. 251–262.
- SZABÓ I. (2009) *Nemzet és szocializáció. A politika szerepe az identitások alakulásában Magyarországon 1867–2006*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- SZABÓ I., HORVÁTH Á. & MARIÁN B. (1996) *Főiskolások állampolgári kultúrája*. Budapest, MTA PTI, Etnoregionális Kutatóközpont.
- SZABÓ I. & MURÁNYI I. (1993) Nemzet és magyarság. Állampolgárság és nemzeti hovatartozás egy vizsgálat tükrében. *Regio*, Vol. 4. No. 1. pp. 121–133.
- SZABÓ I. & ÖRKÉNY A. (1996) 14-15 éves fiatalok interkulturális világgépe. In: Lázár G., Lendvay J. & Örkény A. (szerk.) *Többség-Kisebbség. Tanulmányok a nemzeti tudat témaköréből*. Budapest, Osiris-MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport. pp. 161–235.
- SZABÓ I. & ÖRKÉNY A. (1998) *Tizenévesek állampolgári kultúrája*. Budapest, Minoritás alapítvány.
- SZŰCS J. (1974) *Nemzet és történelem*. Budapest, Gondolat.
- SZŰCS J. (1981) Vázlat Európa három történelmi régiójáról. *Történelmi Szemle*, Vol. 24. No. 3. pp. 313–359.
- TAJFEL, H. (1981) Cognitive Aspects of Prejudice. In: Tajfel, H. (ed.) *Human Groups and Social Categories*. Cambridge, Cambridge University Press.

MELLÉKLETEK

1. melléklet: Nemzet konstrukció főkomponens

Indikátor	Faktorstűly	Kommunalitás
Származás	0,478	0,229
Hazaszeretet	0,823	0,678
Nemzeti érzés, magyarságtudat	0,684	0,468
Hagyományok tisztelete	0,725	0,526

Magyarázott variancia: 47,5%

2. melléklet: Állampolgár konstrukció 1: Jogi-politikai főkomponens

Indikátor	Faktorstűly	Kommunalitás
Tartsa be az ország törvényeit	0,581	0,337
Vegyen részt a választásokon	0,764	0,585
Legyen elkötelezett híve a demokráciának	0,765	0,585

Magyarázott variancia: 50,21%

3. melléklet: Állampolgár konstrukció 2: Egalitáriánus-kisebbségi főkomponens

Indikátor	Faktorstűly	Kommunalitás
Legyen meggyőződve arról, hogy minden ember egyenlő	0,808	0,653
Segítse a rászorulókat	0,809	0,654
Tartsa tiszteletben a kisebbségek jogait	0,831	0,691

Magyarázott variancia: 66,62%

4. melléklet: Állampolgár konstrukció 3: Mártír-szimbolikus főkomponens

Indikátor	Faktorstűly	Kommunalitás
Szeresse a piros-fehér-zöld zászlót	0,619	6,19
Képes legyen meghalni Magyarorszáért	0,728	7,28
Ha kell, tudjon áldozatot hozni az országért	0,686	6,86
Ismerje és szeresse a magyar kultúrát	0,604	6,04

Magyarázott variancia: 59,4%

5. melléklet: Intolerancia 1: Kisebbségvédelem főkomponens

Indikátor	Faktorstűly	Kommunalitás
Másság elfogadása	0,702	0,493
Rasszizmusellenesség	0,639	0,409
Kisebbségek védelme	0,817	0,668
Kisebbségi jogok érvényesülése	0,717	0,514

Magyarázott variancia: 52,10%

6. melléklet: Intolerancia 2: Inkább támogatott csoportok főkomponens

Indikátor	Faktorsúly	Kommunalitás
Orosz	0,749	0,567
Német	0,799	0,604
Horvát	0,873	0,738
Finn	0,873	0,749
Erdélyi magyar	0,608	0,268

Magyarázott variancia: 61,38%

7. melléklet: Intolerancia 3: Inkább elutasított csoportok főkomponens

Indikátor	Faktorsúly	Kommunalitás
Arab	0,498	0,492
Cigány	0,367	0,349
Kínai	0,547	0,538
Kongói	0,642	0,633
Román	0,528	0,544
Szerb	0,576	0,590
Szlovák	0,588	0,566
Zsidó	0,508	0,506

Magyarázott variancia: 57,12%

8. melléklet: Nemzet konstrukció
score átlagok (F: 30,806, Sig.: 0,000)

	1	2	3
Budapest	-0,111		
Pécs		0,117	
Győr		0,193	
Debrecen			0,377

Viszonyítva a másik három városhoz, a Nemzet konstrukció átlaga szignifikánsan nagyobb Debrecenben, míg a Budapesten élők között a legkisebb átlag a jellemző. Más-ként fogalmazva, a kultúrnemzeti értelmezési típus leginkább Debrecenben, legkevésbé Budapesten népszerű, míg a másik két város fiataljaira jellemző átlagok nem térnek el (szignifikánsan) egymástól.

9. melléklet: Állampolgár konstrukció 1: Jogi-politikai
score átlagok (F: 8,961, Sig.: 0,000)

	1	2	3
Pécs	-0,145		
Budapest	-0,037	-0,037	
Győr		0,091	0,091
Debrecen			0,216

Az állampolgár fogalmát jogi és politikai kritériumok alapján értelmező konstrukció (Jogi-politikai állampolgár) – a Nemzet konstrukció átlagokhoz hasonlóan – Debrecenben a leginkább, Budapesten a legkevésbé jellemző. A nemzet kultúrnemzeti típusától azonban lényeges eltérés, hogy a Jogi-politikai állampolgár konstrukció átlaga nem tér el szignifikánsan a debreceni és a győri fiatalok, illetve a budapesti és pécsi fiatalok között. Az átlagok struktúrájában a győriek játszanak „áthidaló” szerepet, mivel a budapestiek és a debreceniek csoportjával is hasonló (szignifikánsan nem különböző) a konstrukció átlaga.

10. melléklet: Állampolgár konstrukció 2: Egalitáriánus-kisebbségi score átlagok (F: 3,001, Sig.: 0,029)

	1	2
Pécs	-0,128	
Debrecen	-0,669	-0,669
Budapest	0,013	0,013
Győr		0,115

A második állampolgár-értelmezés (Egalitáriánus-kisebbségi állampolgár) az előzőekben szignifikánsan különböző átlagokkal jellemezhető budapesti és debreceni fiatalokat most a szignifikánsan nem eltérő átlagú csoportba sorolja. Lényeges eltérés azonban, hogy a budapesti fiatalokra kismértékben, de inkább jellemző az egalitáriánus és kisebbségeket preferáló állampolgár-értelmezése, míg a debrecenieknél az elutasítás (negatív átlag) figyelhető meg. Az állampolgárértelmezési-típus négy városra vonatkozó struktúrája kissé bonyolult: az első csoportba sorolható (egymástól szignifikánsan nem különböző) három város közül Debrecen és Budapest is szerepel a második csoportban. Ez azt jelenti, hogy az egyenlőség és kisebbségvédelem eltérése leginkább a győri, legkevésbé a pécsi fiatalok csoportjára jellemző, azonban egyik város sem különbözik szignifikánsan a debreceni és budapesti csoportok átlagától. Másként fogalmazva: eltérnek egymástól, de nem különböznek a másik két várostól.

11. melléklet: Állampolgár konstrukció 3: Mártír-szimbolikus score átlagok (F: 17,551, Sig.: 0,000)

	1	2
Budapest	-0,079	
Pécs	0,062	
Győr	0,070	
Debrecen		0,321

A harmadik állampolgár-fogalmi konstrukció (Mártír-szimbolikus) városok alapján történő preferálása egyértelmű: az önfeláldozásra és érzelmi-szimbolikus elkötelezettségre épülő állampolgár képe nagymértékben csak a debreceni fiatalokra jellemző. A civis város fiataljainak elkülönült értelmezését az is mutatja, hogy szignifikánsan eltér a rájuk jellemző átlag a másik három város egymástól nem különböző átlagától.

12. melléklet: Intolerancia 1: Kisebbségvédelem

	1	2
Pécs	-0,248	
Debrecen	-0,198	
Győr		0,026
Budapest		0,064

A másság és a kisebbségek elfogadása, valamint a rasszizmus elutasítása szignifikánsan eltér a pécsi és a debreceni, illetve a győri és budapesti fiatalok között. A két-két csoport azonos (nem szignifikáns) átlagainak előjele azt mutatja, hogy a kisebbségekhez a pécsiek és a debreceniek negatívan, míg a győriek és a budapestiek pozitívan viszonyulnak.

13. melléklet: Intolerancia 2: Inkább támogatott nemzeti/etnikai csoportok score átlagok (F: 17,03, Sig.: 0,000)

	1	2
Budapest	-0,053	
Debrecen	0,035	0,035
Pécs		0,173
Győr		0,197

Az inkább támogatott nemzeti csoportok megítélése a debreceni és a budapesti fiatalok körében nem tér el szignifikánsan. A másik csoportban a pécsi és a győri fiatalok szerepelnek, míg a két csoport között a debreceniek „közvetítenek”: nem különböznek a másik három város fiataljainak átlagától.

14. melléklet: Intolerancia 2: Inkább elutasított nemzeti/etnikai csoportok score átlagok (F: 7,63, Sig.: 0,000)

	1	2
Budapest	-0,088	
Győr		0,151
Pécs		0,218
Debrecen		0,222

Az elutasított nemzetek intolerancia típus megítélése a Mártír-szimbolikus állampolgár konstrukcióhoz hasonló, csak másik városban és ellenkező előjellel. Az elutasított nemzet konstrukció városok alapján történő preferálása most is egyértelmű: az inkább negatívan értékelt nemzetek konstrukciójának elutasítása csak a budapesti fiatalokra jellemző, míg a fővárosi középiskolásoktól szignifikánsan eltérő három másik városban (egymástól nem eltérő) pozitív preferencia figyelhető meg.